

Original Article

The Position of Customary International Law in the Interpretation of Treaties

Mahmoud Hajjar¹, Seyed Ghasem Zamani²

ABSTRACT

Undoubtedly, international treaties are one of the most important sources of international law and have a special place in international law due to their stability, clarity, and precision in proving and explaining the obligations of the parties. However, it can be said that despite the great care and attention taken by negotiators when drafting treaty provisions, there is no treaty that does not raise some issues regarding treaty interpretation, especially as each state tries to interpret the treaty in accordance with its national interests. According to Article 31(1) of the Convention on the Law of Treaties, a treaty must be interpreted in accordance with the ordinary meaning given to the terms of the treaty in their context and having regard to the subject matter and purpose of the treaty. Therefore, in many cases, it is sufficient to consider the ordinary meaning of treaty terms in their context and with regard to the subject matter and purpose for interpreting treaty provisions and terms. However, in some cases, the text of the treaty may not be sufficient to interpret the terms of the treaty, and the interpreter needs to refer to other rules outside the text of the treaty being interpreted (including customary international law) in order to properly carry out the interpretation process. The relationship between the treaty and other relevant rules of international law, including customary international law, is of particular importance. In this context, the relevant rules of international law can affect the treaty in various aspects; one of these important aspects is its effect on the interpretation of the treaty. Therefore, the purpose of this article is to explain the role of customary international law in the interpretation of treaties. In this paper, by using library sources, international documents, and international judicial decisions and through a descriptive-analytical method, the position of the rules of customary international law in the interpretation of treaties will be studied. Article 31(3)(c) of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties states that in the interpretation of a treaty, together with the context, "any relevant rules of international law applicable in the relations between the parties" shall be taken into account. Therefore, in interpreting a treaty, in addition to its text and context and other elements of the general rule of interpretation contained in Article 31 of the Convention on the Law of Treaties, the rules of customary international law must also be taken into account. It seems that the importance of Article 31(3)(c) of the Convention on the Law of Treaties stems from the fact that it refers to the relationship between the provisions of the treaty and other relevant rules of international law. Therefore, Article 31(3)(c) is related to the issue of "systemic integration" in the international legal system. The principle of systemic integration means that treaties must be interpreted and implemented within the framework of international law and that the spirit of the rules of international law must always govern them. It is worth noting that, according to the general rule of interpretation provided for in Article 31 of the Vienna

How to Cite: Hajjar, Mahmoud, Zamani, Seyed Ghasem, " The Position of Customary International Law in the Interpretation of Treaties", Legal Research, Vol. 28, No. 110, 2025, pp:35-54.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2024.233293.2600>

Received: 30/09/2023-Accepted: 02/03/2024

1. Ph. D. Candidate, Faculty of Law & Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Corresponding Author Email: mahmoud_hajjar@atu.ac.ir

2. Professor of Law, Faculty of Law & Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Convention, the text of the treaty is the starting point of the interpretation process. However, relevant rules of international law, including customary international law, must be considered in context. Hence, the rules of customary international law play an auxiliary or secondary role in the interpretation of treaties. In other words, the treaty being interpreted retains the primary role in the interpretation process. On the other hand, it seems that in the process of interpreting a treaty, the interpreter must consider the customary rule applicable in the relations between the parties. This means that an interpretative authority does not have the right to exercise discretion but must consider customary law. According to Article 31(3)(c) of the Convention on the Law of Treaties, in order to take into account, the rules of customary international law in the process of interpreting a treaty, the customary rules must both be relevant to the treaty under interpretation and applicable in the relations between the parties to the treaty under interpretation. Therefore, it can be said that customary rules can include general, regional, or local custom. The use of customary international law rules in the process of interpreting treaties is of particular importance because it can clarify the ambiguous meaning of treaty terms or determine the scope of treaty provisions. Furthermore, taking into account the rules of customary international law in the treaty interpretation process helps to prevent the interpretation and application of a treaty as an independent regime. Therefore, it reduces the fragmentation of international law and promotes systemic integration in the international legal system. International jurisprudence has played an important role in explaining the position of customary international law rules in the interpretation of treaties. International judicial authorities have referred to the rules of customary international law applicable to the relations between the parties, especially when the terms used in the treaty are ambiguous or have a well-known meaning in customary international law, or to take into account the principle of systemic integration.

KeyWords: Customary International Law, Interpretation of Treaties, Relevant Rules of International Law, Article 31(3) (C) of the Convention of the Law of Treaties, Systemic Integration

جایگاه حقوق بین‌الملل عرفی در تفسیر معاهدات

محمود حجار^۱، سید قاسم زمانی^۲

چکیده

حقوق بین‌الملل عرفی و معاهدات از مهم‌ترین منابع حقوق بین‌الملل محسوب می‌شوند و مناسبات میان آنها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این زمینه، حقوق بین‌الملل عرفی از جنبه‌های مختلف بر معاهدات تأثیر می‌گذارد؛ یکی از این جنبه‌های مهم، تأثیر آن بر تفسیر معاهدات است. طبق جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین، در تفسیر یک معاهده، همراه با سیاق، هر قاعده ذی‌ربط حقوق بین‌الملل قابل‌اجرا در روابط میان طرفین نیز باید در نظر گرفته شود. پرسش اصلی مقاله این است که جایگاه قواعد حقوق بین‌الملل عرفی در تفسیر معاهدات چیست؟ به نظر می‌رسد که در نظر گرفتن قواعد حقوق بین‌الملل عرفی در فرایند تفسیر معاهده به جلوگیری از تفسیر و اجرای یک معاهده به‌عنوان یک رژیم مستقل کمک می‌کند. بنابراین، چندپارگی حقوق بین‌الملل را کاهش می‌دهد و یکپارچگی سیستمیک در نظام حقوقی بین‌المللی را ارتقا می‌دهد. در این مقاله با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، اسناد بین‌المللی و آرای قضائی بین‌المللی و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، جایگاه قواعد حقوق بین‌الملل عرفی در تفسیر معاهدات مورد بررسی و مذاقه قرار می‌گیرد.

کلید واژگان: حقوق بین‌الملل عرفی، تفسیر معاهدات، قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات، یکپارچگی سیستمیک.

استناد به این مقاله: حجار، محمود، زمانی، سید قاسم، «جایگاه حقوق بین‌الملل عرفی در تفسیر معاهدات»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۸، شماره ۱۱۰، تیر ۱۴۰۴، صص: ۳۵-۵۴.

DOI: <https://doi.org/10.48308/jlr.2024.233293.2600>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

/ایمیل نویسنده مسئول: mahmoud_hajjar@atu.ac.ir

۲. استاد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

مباحث مربوط به منابع حقوق بین‌الملل از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. حقوق بین‌الملل عرفی و معاهدات به‌عنوان دو منبع اصلی از جایگاه برجسته‌ای برخوردارند که مناسبات میان آنها همیشه متضمن گسترده‌ترین و مهم‌ترین مباحث در حوزه منابع بوده است.^۱ حقوق بین‌الملل عرفی و معاهدات با هم‌دیگر ارتباط تنگاتنگی دارند و بر یک‌دیگر آثار متقابلی دارند. این آثار می‌تواند چهار صورت مختلف داشته‌باشند: اثر ایجاد، اثر اعلامی، اثر تکمیلی و اخیراً تفسیری.^۲ بنابراین، حقوق بین‌الملل عرفی از جنبه‌های مختلف بر معاهدات تأثیر می‌گذارد؛^۳ یکی از این جنبه‌های مهم، تأثیر آن بر تفسیر معاهدات است.

حقوق بین‌الملل یک نظام حقوقی است. قواعد و اصول آن (یعنی هنجارهای آن) در خصوص قواعد و اصول دیگر عمل می‌کند و باید بر اساس پیشینه آن تفسیر گردد.^۴ در این زمینه، برخی معتقدند از نظر تاریخی حقوق بین‌الملل عرفی بی‌تقدیمی‌ترین منبع حقوق بین‌الملل است. در نتیجه، معاهدات باید بر اساس پیشینه حقوق بین‌الملل عرفی تفسیر و اجرا شوند.^۵ به همین دلیل، اگرچه یک دیوان بین‌المللی در وهله اول وظیفه دارد هر یک از مقررات معاهده قابل اجرا در روابط میان طرفین را در نظر گیرد؛ معاهده در صورت تردید، بر اساس پیشینه حقوق بین‌الملل عرفی تفسیر خواهد شد.^۶ بنابراین، می‌توان گفت که حقوق بین‌الملل عرفی علاوه بر اینکه به‌عنوان منبع اصلی حقوق بین‌الملل تلقی می‌گردد، در برخی موارد می‌تواند به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات باشد.

در این راستا، سؤالاتی که مطرح می‌شود این است که با توجه قواعد تفسیر معاهدات مندرج در کنوانسیون وین درباره حقوق معاهدات ۱۹۶۹، مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات چیست و کارکرد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهده چیست؟ رویه قضائی بین‌المللی در مورد استفاده از قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات چگونه بوده است؟ برای پاسخ به سؤالات فوق پژوهش حاضر به دو مبحث تقسیم می‌شود: مبحث اول تحت عنوان قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات است و مبحث دوم تحت عنوان قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات در رویه قضائی بین‌المللی است.

۱. حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات در چارچوب نظری

چنان‌که گفته شد، حقوق بین‌الملل عرفی و معاهدات از مهم‌ترین منابع حقوق بین‌الملل محسوب می‌شوند. در این زمینه، بند ۱ ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری به معاهدات و عرف بین‌المللی به‌عنوان منبع حل و فصل اختلافات

۱. زرنشان، شهرام، «مناسبات میان معاهدات و عرف در حقوق بین‌الملل با تکیه بر نقش معاهدات در فرایند شکل‌گیری قواعد عرفی»، در: زمانی، سید قاسم (به کوشش)، *جامعه بین‌المللی و حقوق بین‌الملل در قرن ۲۱: مجموعه مقالات/اهدایی به استاد دکتر محمدرضا ضیائی بیگدلی*، تهران: شهر دانش، ۱۳۹۵، ص ۱۴۲.

۲. نژندی منش، هیبت‌الله و هاجر راعی دهقی، «رابطه میان عرف مؤخر و معاهده، در چارچوب ماده ۱۰ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، دوره ۱۹، شماره ۵۸، ۱۳۹۷، صص ۱۳۷-۱۷۳؛ نوری، مهرداد، سید باقر میرعباسی و عبدالنعمیم شهریاری، «نقش معاهدات در توسعه حقوق عرفی»، *ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی/یران*، دوره ۵، شماره ۴، ۱۴۰۱، صص ۴۲۲-۴۴۳.

۳. در این زمینه، کنوانسیون وین در مقدمه خود بیان می‌کند که: «قواعد حقوق بین‌الملل عرفی همچنان بر مسائلی که توسط مقررات این کنوانسیون تنظیم نشده‌اند، حاکم خواهد بود».

۴. ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, report of the Study Group of The ILC, A/Cn.4/L.702, 18 July 2006, para. 14 (1).

۵. Jennings, S. R. and Sir Arthur Watts. *Oppenheim's International Law*, London and New York: Longman, Ninth Edition, 1996, P 31.

۶. Ibid, PP 25-26.

نزد دیوان بین‌المللی دادگستری اشاره دارد.^۱ حقوق بین‌الملل عرفی به معنای آن دسته از قواعد حقوق بین‌الملل است که از یک رویه عمومی پذیرفته شده به عنوان قانون ناشی می‌شود و منعکس‌کننده آن است.^۲

تعامل میان عرف و معاهده موضوعی است که در رویه و تئوری اهمیت زیادی دارد.^۳ در این خصوص، حقوق بین‌الملل عرفی در برخی موارد به عنوان ابزار تفسیر معاهدات تلقی می‌گردد. در این مبحث به مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات، شرایط اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات و کارکرد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات می‌پردازیم.

۱.۱. مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات

همان‌طور که اشاره شد، میان حقوق بین‌الملل عرفی و معاهدات مناسبات متقابلی وجود دارد. تأثیر متقابل بین این دو منبع «درهم‌تنیده» حقوق بین‌الملل از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا به‌طور کلی پذیرفته شده است که حداقل سه روش وجود دارد که از طریق آنها یک مقرر معاهده‌ای ممکن است منعکس‌کننده یک قاعده حقوق بین‌الملل عرفی باشد. یا به عبارت دیگر، در تعیین وجود و محتوای قاعده عرفی کمک کند: (الف) تدوین قاعده‌ای که در زمان انعقاد معاهده وجود دارد. (ب) منجر به تبلور قاعده‌ای شود که ممکن است در حال ظهور باشد. یا (ج) منجر به یک رویه عمومی می‌شود که به عنوان قانون پذیرفته شده است، به‌طوری که قاعده‌ای جدید حقوق بین‌الملل عرفی به وجود می‌آید.^۴

از سوی دیگر، برخی حوزه‌های حقوق بین‌الملل عمدتاً تحت سیطره قواعد حقوق بین‌الملل عرفی قرار دارند.^۵ یا حتی در حوزه‌هایی که کنوانسیون‌های «تدوین» به‌طور گسترده پذیرفته شده‌اند، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی همچنان بر مسائلی که توسط کنوانسیون‌ها تنظیم نشده‌اند، حاکم است و همچنان در روابط میان طرف‌های معاهده و بین غیر طرف‌ها اعمال می‌شود. قواعد حقوق بین‌الملل عرفی نیز ممکن است خلأهای احتمالی در معاهدات را پر و به تفسیر آنها کمک کند.^۶ در این زمینه، دیوان داوری دعاوی ایران – ایالات متحده در پرونده اموکو علیه جمهوری اسلامی ایران، به تأثیر حقوق بین‌الملل عرفی بر تفسیر معاهده مودت منعقد میان ایران و ایالات متحده اشاره کرد و تصریح داشت:

«در روابط دو کشور، معاهده مودت به عنوان قانون خاص جایگزین قانون عام، یعنی حقوق بین‌الملل عرفی شده است. باین‌حال، این بدان معنا نیست که جایی برای حقوق بین‌الملل عرفی در پرونده حاضر وجود ندارد. برعکس، قواعد حقوق عرفی ممکن است برای پر کردن خلأهای احتمالی معاهده، تعیین معنای اصطلاحات تعریف نشده در متن آن و به‌طور

^۱. Article 38 (1) (A) and (B), Statute of the International Court of Justice, 18 April 1946.

^۲. Second report on identification of customary international law, by Sir Michael Wood, Special Rapporteur, A/CN.4/672, 22 May 2014, para. 20.

^۳. Jia, B. B. "The Relations between Treaties and Custom", *Chinese Journal of International Law*, Volume 9, Issue 1, 2010, P 81.

^۴. ILC, Third report on identification of customary international law, by Sir Michael Wood, Special Rapporteur, A/CN.4/682, 27 March 2015, para. 35.

^۵. عابدینی، عبدالله و مسعود علیزاده، «رویکرد ایران در شکل‌گیری قواعد بین‌المللی عرفی در پرتو اقدامات کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد»، *دوفصلنامه ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد*، دوره ۴، شماره ۱، ۱۴۰۱، ص ۱۰۲.

^۶. ILC, First report on formation and evidence of customary international law, by Sir Michael Wood, Special Rapporteur, DOCUMENT A/CN.4/663, (17 May 2013), para. 35.

کلی در کمک به تفسیر و اجرای مفاد آن مفید باشند.^۱

از این رو، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی می‌تواند در فرایند تفسیر معاهدات مورد استفاده قرار گیرد. اما سؤالی که در این زمینه مطرح می‌شود، این است که با توجه به قواعد تفسیر معاهدات، مبنای اعمال حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات چیست؟

طبق قاعده کلی تفسیر مندرج در ماده ۳۱ کنوانسیون وین درباره حقوق معاهدات ۱۹۶۹ (از این پس «کنوانسیون وین»)، اصولاً تفسیر معاهده باید بر اساس معنای عادی اصطلاحات آن صورت گیرد. در این خصوص، بند ۱ ماده ۳۱ مقرر می‌دارد: «هر معاهده باید با حسن‌نیت و بر اساس معنای متداولی که به اصطلاحات معاهده در سیاق آنها داده می‌شود، و در پرتو موضوع و هدف معاهده تفسیر گردد».^۲ بنابراین، در وهله اول، تفسیر معاهده به‌طور اساسی بر متن معاهده تمرکز دارد.^۳

با وجود این، طبق قاعده کلی تفسیر، تفسیر معاهده نه تنها بر اساس متن آن، بلکه سایر قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل نیز باید در نظر گرفته شود. در این راستا، بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین مقرر می‌دارد: «همراه با سیاق، موارد زیر نیز باید در نظر گرفته شود:

ج- هر قاعده ذی‌ربط حقوق بین‌الملل که در روابط میان طرف‌های معاهده قابل اجرا باشد.»

بدون تردید، عبارت «قواعد حقوق بین‌الملل» مندرج در جزء ج بند ۳ ماده ۳۱، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی را دربرمی‌گیرد. این دیدگاه توسط اغلب حقوق‌دانان،^۴ کمیسیون حقوق بین‌الملل^۵ و رویه قضائی بین‌المللی^۶ نیز مورد پذیرش قرار گرفته است. بنابراین، مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهده، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین است. لازم به ذکر است که جزء ج بند ۳ ماده ۳۱، از سوی دیوان بین‌المللی دادگستری به‌عنوان بازتاب‌دهنده حقوق بین‌الملل عرفی شناخته شده است. بنابراین، حتی اگر طرفین معاهده موضوع تفسیر، عضو کنوانسیون وین نباشند، مقرر مزبور در روابط میان آنها قابل اعمال است.^۷

در نتیجه، می‌توان گفت که مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین است. مقرر مزبور از اهمیت خاصی برخوردار است؛ چراکه بر تأثیر قواعد حقوق بین‌الملل از جمله

^۱. Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-United States Claims Tribunal Case No 56, Partial Awards (Award No. 310-56-3) 14 July 1987, para. 112.

^۲. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, (Adopted 23 May 1969, Entered Into Force 27 January 1980).

^۳. Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad), Judgment, I.C.J. Reports 1994, P. 6, para. 41.

^۴. See for example: Villager, M. E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, First Edition, 2009, P 433; Orakhelashvili, A. *The Interpretation of Acts and Rules in Public International Law*, United States: Oxford University Press, First Edition, 2008, P 366; Pellet, A. "Canons of Interpretation under the Vienna Convention", In: *Between the Lines of the Vienna Convention?* Klingler, Joseph, Yuri Parkhomenko and Constantinos Salonidis (eds.), United Kingdom: Wolters Kluwer, First Edition, 2019, P 8.

^۵. ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, report of the Study Group of The ILC Finalized by Martti Koskenniemi, A/CN.4/L.682, 13 April 2006, para. 426.

^۶. United States – Definitive Anti-Dumping and Countervailing Duties on Certain Products from China, Appellate Body Report, 11 March 2011 (WT/DS379/AB/R), para. 308.

^۷. Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters, (Djibouti/France), Judgment, I.C.J. Reports 2008, P 177, para. 112.

قواعد حقوق بین‌الملل عرفی بر تفسیر معاهدات تأکید می‌کند.

۱.۲. شرایط اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات

همان‌طور که نشان داده شد، مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین است. اما پرسشی که در این میان مطرح می‌شود، این است که شرایط اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات چیست؟

از آنجایی که مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ است، برای در نظر گرفتن قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات، باید شرایط مقرر در جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ برآورده شوند؛ به این معنی است که قاعده عرفی هم باید ذی‌ربط باشد و هم میان طرف‌های معاهده قابل اجرا باشد. بدین ترتیب، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی باید با معاهده موضوع تفسیر «ذی‌ربط»^۱ باشد. در این راستا، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱، مفهوم اصطلاح «ذی‌ربط» را مشخص می‌کند. باین‌حال، می‌توان گفت که معنای عادی قواعد «ذی‌ربط» حقوق بین‌الملل به آن دسته از مواردی اشاره می‌کنند که به موضوع مشابه با مفاد معاهده یا مقرراتی که تفسیر می‌شود یا به هر نحوی بر آن تفسیر تأثیر می‌گذارد.^۲ به نظر می‌رسد که قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌ویژه هنگامی که به موضوع مشابه با مقررات معاهده موضوع تفسیر بپردازد یا مقرر معاهده موضوع تفسیر، تدوین‌کننده یک قاعده عرفی باشد، ذی‌ربط خواهد بود.

علاوه بر این، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی باید «قواعد قابل اجرا در روابط میان طرفین» باشد. به نظر می‌رسد منظور از قواعد قابل اجرا، هر قاعده الزام‌آور است که توسط یکی از طرفین معاهده قابل استناد است. بنابراین، نمی‌توان به قواعد غیر الزام‌آور استناد کرد. در حوزه حقوق بین‌الملل عرفی، می‌توان گفت که این قواعد شامل عرف عمومی، منطقه‌ای یا محلی می‌شود.^۳ نقطه مهم این است قاعده عرفی ذی‌ربط، برای طرف‌های معاهده موضوع تفسیر الزام‌آور و در نتیجه برای آنها قابل اجرا باشد.

از سوی دیگر، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی باید میان «طرفین» قابل اجرا باشد. در این زمینه، این پرسش مطرح می‌شود، آیا منظور از اصطلاح طرفین مندرج در جزء ج بند ۳ ماده ۳۱، طرفین اختلاف در تفسیر معاهده (طرفین دعوا) یا همه طرف‌های معاهده چندجانبه‌ای که موضوع تفسیر است؟

مفهوم اصطلاح طرفین نه‌تنها بین حقوق‌دانان مورد توافق نبود، بلکه در رویه قضائی بین‌المللی نیز به چالش کشیده شد.^۴ باوجوداین، به نظر می‌رسد که منظور از اصطلاح طرفین با توجه به معنای عادی آن در سیاق کنوانسیون وین و با در نظر گرفتن موضوع و هدف جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ (یکپارچگی سیستمیک)، همه طرف‌های معاهده موضوع تفسیر است.^۵ در

^۱. Relevant Rules.

^۲. Gardiner R. k. *Treaty Interpretation*, United States: Oxford University Press, Second Edition, 2015, P 299.

^۳. Villiger, Op. Cit., P 433.

^۴. برای اطلاعات بیشتر در مورد معنای اصطلاح طرفین طبق جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ نک: سالاری، اسماء و ساسان صیرفی، «نقش قواعد حقوق بین‌الملل در تفسیر موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی»، *دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی*، دوره ۲۹، شماره ۲۲، ۱۴۰۱، صص ۳۰۶-۳۱۵.

^۵. برای اطلاعات بیشتر در این زمینه نک:

Linderfalk, U. "Who Are 'The Parties'? Article 31, Paragraph 3 (C) OF The 1969 Vienna Convention and the 'Principle of Systemic Integration, Revisited'", *Netherlands International Law Review*, Volume 55, Issue 3, 2008, PP 343-364.

این خصوص، برخی معتقدند که تفسیر اصطلاح «طرفین» به‌عنوان اشاره به طرفین دعوا نزد یک مرجع قضائی، با دلیل وجودی رژیم تفسیری کنوانسیون وین در تضاد است. فرض منطقی پشت رژیم تفسیری کنوانسیون وین این است که برای هر مقررۀ معاهده یک معنای صحیح وجود دارد که برای همه طرف‌ها مشترک است و این معنا همان معنایی است که از طریق اعمال قواعد تفسیری مندرج در کنوانسیون وین به‌دست می‌آید. اگر تفسیر یک معاهده بسته به هویت طرفین اختلاف متفاوت باشد، در این صورت، کل رژیم تفسیری وین نادیده گرفته خواهد شد.^۱ بنابراین، می‌توان گفت که منظور از اصطلاح طرفین، همه طرف‌های معاهده موضوع تفسیر است.

از سوی دیگر، جزء جز بند ۳ ماده ۳۱ مقرر می‌دارد که قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل (از جمله قواعد حقوق بین‌الملل عرفی) باید «در نظر گرفته شود». در این زمینه سؤالی که مطرح می‌شود این است که معنای «در نظر گرفتن» قواعد حقوق بین‌الملل عرفی چیست؟

در این خصوص، برخی معتقدند که باید به دو نکته توجه کرد: اول اینکه یک هنجار عرفی باید در تفسیر یک هنجار معاهده‌ای در نظر گرفته شود و نه به‌جای آن اعمال گردد. به عبارت دیگر، طبق جزء ج بند ۳ ماده ۳۱، معاهده‌ای که تفسیر می‌شود نقش اصلی را حفظ می‌کند. هنجار عرفی نقش ثانویه‌ای دارد. نکته دوم این است که هنجار عرفی «باید در نظر گرفته شود». این بدان معناست که در تفسیر یک معاهده، یک مرجع قضائی حق اعمال اختیار ندارد، بلکه باید هنجار عرفی را «در نظر بگیرد».^۲ بنابراین، در نظر گرفتن قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل از جمله قواعد حقوق بین‌الملل عرفی، در فرایند تفسیر معاهده، به این معنی است که یک معاهده باید در فضای حقوق بین‌الملل تفسیر گردد.^۳

همان‌طور که ملاحظه شد، یک هنجار عرفی باید در تفسیر یک هنجار معاهده‌ای در نظر گرفته شود و نه به‌جای آن اعمال شود. از این رو، این سؤال مطرح می‌گردد که آیا این دیدگاه صرفاً ناظر بر قواعد عرفی پیش از انعقاد معاهده است یا شامل قواعد عرفی شکل گرفته پس از انعقاد معاهده نیز می‌شود؟

به نظر می‌رسد که هنجارهای عرفی که پس از انعقاد معاهده شکل گرفته باید در تفسیر یک قاعده معاهده‌ای نیز در نظر گرفته شود؛ چرا که هنجارهای عرفی شکل گرفته پس از انعقاد معاهده هم می‌تواند منعکس‌کننده‌ی اراده‌ی طرف‌های معاهده در تعدیل قاعده‌ی معاهده‌ای از طریق رویه بعدی باشد (در این صورت قاعده عرفی باید توسط همه‌ی طرف‌های معاهده مورد پذیرش قرار بگیرد) و هم می‌تواند منعکس‌کننده‌ی قواعد آمرة باشد (در این صورت قاعده عرفی در همه موارد و صرف‌نظر از اراده‌ی طرف‌های معاهده باید در تفسیر قاعده معاهده‌ای در نظر گرفته شوند).

از سوی دیگر، می‌توان این سؤال را مطرح کرد که (با توجه به برابری منابع حقوق بین‌الملل مندرج در ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری) در چه وضعیتی می‌توان گفت که عرف جدید، نه در مقام کارکرد تفسیری بلکه در مقام ایجاد، معاهده سابق را نسخ کرده است؟

می‌توان گفت که اصل قاعده خاص^۴ در این زمینه از اهمیت خاصی برخوردار است. این اصل به‌عنوان یک تکنیک عمومی پذیرفته‌شده تفسیر و حل تعارض در حقوق بین‌الملل است. اصل مزبور بیان می‌کند که هر گاه دو یا چند

^۱ Samson, M. "High hopes, scant resources: A word of skepticism about the Anti-fragmentation function of article 31 (3) (C) of the Vienna convention on the law of treaties", *Leiden Journal of International Law*, Volume 24, Issue 3, 2011, P 705.

^۲ Sands, P. "Treaty, Custom and the Cross-fertilization of International Law", *Yale Human Rights & Development Law Journal*, Volume 1, 1998, PP 102-103.

^۳ ضیائی بیگدلی، محمدرضا، *حقوق معاهدات بین‌المللی*، تهران: گنج دانش، چاپ نهم، ۱۴۰۰، ص ۱۶۸.

^۴ *Lex specialis derogat legi generali*.

هنجار به موضوع یکسانی می‌پردازند، اولویت باید به هنجاری داده شود که خاص‌تر است. این اصل می‌تواند در چندین زمینه قابل اجرا باشد: بین مقررات یک معاهده واحد، بین مقررات دو یا چند معاهده، بین یک معاهده و یک هنجار غیرمعاهده‌ای و همچنین بین دو هنجار غیرمعاهده‌ای.^۱ اینکه آیا اصل قاعده خاص، به معنای اصلی آن به عنوان یک قاعده برتری^۲ که «تخطی»^۳ از قاعده عام‌تر را الزامی می‌کند، یا به عنوان یک اصل تفسیر^۴ مورد استفاده قرار می‌گیرد، بستگی به این دارد که آیا قاعده خاص و قاعده عام به گونه‌ای در تضاد باشند که منطقاً این دو قاعده نتوانند به طور همزمان اعمال شوند؛ در جایی که دو قاعده با یکدیگر تعارض دارند، اصل مزبور به عنوان قاعده برتر اعمال می‌شود؛^۵ در جایی که هیچ تضاد بین دو قاعده وجود ندارد، اصل مزبور به عنوان اصل تفسیر اعمال می‌شود.^۶ بنابراین، هنگامی که قاعده عرفی بعدی خاص‌تر و با قاعده معاهده‌ای در تضاد باشد، قاعده عرفی، قاعده معاهده‌ای را نسخ می‌کند، و هنگامی که قاعده عرفی بعدی با قاعده معاهده‌ای تعارض نداشته باشد، قاعده عرفی می‌تواند به عنوان قاعده تفسیری در نظر گرفته شود.

از این رو، برای در نظر گرفتن قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهده، باید شرایط مندرج در جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ برآورده شود. بدین ترتیب، قاعده حقوق بین‌الملل عرفی هم باید با معاهده موضوع تفسیر ذی‌ربط باشد و هم باید در روابط میان طرف‌های معاهده موضوع تفسیر قابل اجرا باشد.

۱.۳. کارکرد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات

همان‌طور که توضیح داده شد، در تفسیر یک معاهده، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی قابل اجرا در روابط میان طرف‌های معاهده، باید در نظر گرفته شود. اما سؤالی که در این میان مطرح می‌شود، این است که قواعد حقوق بین‌الملل عرفی در چه مواردی می‌تواند به عنوان ابزار تفسیر معاهدات به کار گرفته شود یا به عبارت دیگر، کارکرد قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات چیست؟

به نظر می‌رسد که قواعد حقوق بین‌الملل عرفی می‌تواند برای روشن کردن معنای اصطلاحات معاهده یا برای تعیین قلمرو مقررات معاهده مورد استفاده قرار گیرد. در این زمینه، در گزارش کمیسیون حقوق بین‌الملل با عنوان (چندپارگی حقوق بین‌الملل: مشکلات ناشی از تنوع و گسترش حقوق بین‌الملل) اشاره شد که حقوق بین‌الملل عرفی برای تفسیر یک معاهده طبق جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین از اهمیت خاصی برخوردار است، به‌ویژه در موارد زیر:

(الف) قاعده معاهده غیر واضح یا دارای مفهوم مبهم^۷ است؛

^۱. Report of the ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, A/61/10 (1 May-9 June and 3 July-11 August), pp. 408-409, para. 5.

^۲. Priority rule.

^۳. Derogation.

^۴. Maxim of interpretation.

^۵. وقتی موضوع معینی مشمول یک قاعده عام و در عین حال مشمول یک قاعده خاص باشد و بین قاعده عام و خاص تفاوت حکم وجود داشته باشد، در این صورت قاعده خاص بر قاعده عام تقدم دارد. این اصل مبین این امر است که یک قاعده خاص بر یک قاعده عام مربوطه، مقدم است. گروسوس در سال ۱۶۲۵ اظهار داشت که مقررات خاص موثرتر از مقررات عام هستند. ر. ک:

Dirk, P. "Lex Specialis Derogate Legi Generali/Genralia Specialibus Non Derogant", In: Klingler, Joseph, Yuri Parkhomenko and Constantinos Salonidis (eds.), *Between the Lines of the Vienna Convention?* United Kingdom: Wolters Kluwer, First Edition, 2019, PP 161-162.

^۶. Ibid, P 164.

^۷. OPEN-TEXTURED

(ب) اصطلاحات به‌کاررفته در معاهده، در حقوق بین‌الملل عرفی معنای شناخته شده‌ای دارد؛

(ج) معاهده در مورد قانون حاکم ساکت است و لازم است مفسر با استفاده از فرض (یکپارچگی سیستمیک) به دنبال قواعدی باشد که در بخش دیگری از حقوق بین‌الملل برای حل موضوع توسعه یافته است.^۱

بنابراین، می‌توان گفت که در نظر گرفتن قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات، نه تنها در فرایند تفسیر یک معاهده بلکه در نظام حقوقی بین‌المللی نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. همان‌طور که توسط خانم هانکین^۲ در جریان بحث‌های کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد اهمیت جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ پیشنهاد شد، این مقررمانند یک «کلید اصلی» برای خانه حقوق بین‌الملل عمل می‌کند.^۳

در این زمینه، بسیاری از حقوق‌دانان بر این باورند که جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین، اصل یکپارچگی سیستمیک در نظام حقوقی بین‌المللی را منعکس می‌کند.^۴ اساس این اصل در این فرض نهفته است که هر معاهده به فضایی حقوقی تعلق دارد که نظام حقوقی بین‌المللی نامیده می‌شود.^۵ بنابراین، معاهدات هر موضوعی که داشته باشند، مخلوق نظام حقوقی بین‌المللی هستند و تفسیر و اجرای آن باید با توجه به نظام حقوقی حاکم بر آن صورت گیرد.^۶ از این رو، در نظر گرفتن قواعد حقوق بین‌الملل عرفی (یا به‌طور کلی تر قواعد حقوق بین‌الملل) در فرایند تفسیر معاهده، به جلوگیری از تفسیر و اجرای یک معاهده کمک می‌کند که گویی رژیمی مستقل ایجاد می‌کند و بنابراین خطر چندپارگی تدریجی حقوق بین‌الملل را کاهش می‌دهد.^۷

از دیدگاه کمیسیون حقوق بین‌الملل، بر اساس اصل «یکپارچگی سیستمیک»، در تفسیر معاهده باید به قواعد حقوق بین‌الملل عرفی و اصول کلی حقوق که در روابط بین طرفین معاهده قابل اجرا است، نیز توجه شود.^۸ این اصل را می‌توان به عنوان یک فرض مثبت و همچنین یک فرض منفی بیان کرد:

(الف) با توجه به فرض مثبت، طرفین «برای همه مسائلی که [معاهده] به صورت صریح یا به روش دیگری حل و فصل نمی‌کنند، به اصول کلی حقوق بین‌الملل مراجعه می‌کنند»؛

(ب) با توجه به فرض منفی، در انعقاد تعهدات معاهده، طرفین قصد ندارند با اصول عمومی شناخته شده حقوق بین‌الملل یا تعهدات معاهده قبلی در قبال کشورهای ثالث مغایرت داشته باشند.^۹

^۱ Report of the ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, A/61/10 (1 May-9 June and 3 July-11 August), P 414, para. 20.

^۲ Hanqin.

^۳ ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, report of the Study Group of The ILC, A/CN.4/L.682, 13 April 2006, para. 420.

^۴ McLachlan, C. "The Principle of Systemic Integration and Article 31(3) (c) of the Vienna Convention", *International and Comparative Law Quarterly*, Volume 54, 2005, P 280; Sands, Op. Cit., P 95; Bhat, S. S. "A Study of the Issue of 'Relevant Rules' of International Law for the Purposes of Interpretation of Treaties under Article 31(3) (c) of the Vienna Convention on the Law of Treaties", *International Community Law Review*, Volume 21, Issue 2, 2019, P 191.

^۵ فلسفی، هدایت‌الله، *حقوق بین‌الملل معاهدات*، تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۵، ص ۵۸۰.

^۶ فلسفی، هدایت‌الله، *سیر عقل در منظومه حقوق بین‌الملل*، تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۹ چاپ دوم، ص ۱۸۰.

^۷ Virzo, R. "The General Rule of Interpretation in the International Jurisprudence Relating to the United Nations Convention on the Law of the Sea", In: Del Vecchio, Angela and Roberto Virzo, (eds.), *Interpretations of the United Nations Convention on the Law of the Sea by International Courts and Tribunals*, Switzerland: Springer, 2019, P 27.

^۸ Report of the ILC, No. 10 (A/60/10), (5 August 2005), para. 470.

^۹ ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, report of the Study Group of the ILC, A/CN.4/L.682, 13 April 2006, para. 465.

در نتیجه، می‌توان گفت که قواعد حقوق بین‌الملل عرفی، به‌ویژه هنگامی که اصطلاحات معاهده مبهم یا بر اساس حقوق بین‌الملل عرفی معنا شناخته‌شده‌ای دارد، نقش مهمی در فرایند تفسیر معاهده را ایفا می‌کند. اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات می‌تواند یکپارچگی سیستمیک در نظام حقوقی بین‌المللی را تضمین کند.

۲. حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات در رویه قضائی بین‌المللی

استفاده از قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات بر اساس جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین، در رویه قضائی بین‌المللی منعکس شده‌است. در این زمینه، دیوان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای مکرراً برای تفسیر معاهدات، به قواعد حقوق بین‌الملل عرفی مراجعه کرده‌اند. در این مبحث به رویه دیوان بین‌المللی دادگستری، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا، دیوان اروپایی حقوق بشر و دیوان بین‌المللی کیفری رواندا می‌پردازیم.

۲.۱. رویه دیوان بین‌المللی دادگستری

دیوان بین‌المللی دادگستری مهم‌ترین مرجع قضائی بین‌المللی و رکن قضائی اصلی سازمان ملل متحد تلقی می‌شود.^۱ بنابراین، تحلیل رویه آن از اهمیت خاصی برخوردار است. دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه مربوط به سکوهای نفتی (ایران علیه ایالات متحده آمریکا)، برای تفسیر معاهده مودت ۱۹۵۵ منعقدۀ میان ایران و ایالات متحده به قواعد حقوق بین‌الملل عرفی مراجعه کرده است. در این قضیه، جمهوری اسلامی ایران در دادخواست خود ادعا کرد که ایالات متحده با حمله و انهدام سکوهای نفتی ایران در تاریخ ۱۹ اکتبر ۱۹۸۷ و ۱۸ آوریل ۱۹۸۸، تعهدات خود را در قبال جمهوری اسلامی ایران، از جمله طبق مواد ۱ و ۱۰ (۱) معاهده مودت، روابط اقتصادی و حقوق کنسولی نقض کرده است.^۲ ایالات متحده در توجیه حملات خود به سکوهای نفتی ایران، به دفاع مشروع استناد کرد^۳ و مدعی بود که اقدامات مورد شکایت ایران، اقدامات لازم برای حفاظت از منافع امنیتی اساسی ایالات متحده بوده است که توسط مقررات خود معاهده (ماده ۲۰ بند ۱ (د)) توجیه می‌شوند و بنابراین نقض معاهده تلقی نمی‌شوند.^۴

در این خصوص، دیوان خاطر نشان می‌کند که ایالات متحده به‌عنوان تعیین‌کننده مسئله وجود نقض تعهدات خود طبق ماده ۱۰، به ماده ۲۰ بند ۱ (د) معاهده مودت استناد کرده است. مقررۀ مزبور مقرر می‌دارد که:

این معاهده مانع اعمال اقدامات زیر نخواهد بود:

(د) برای انجام تعهدات یک طرف عالی متعاقد برای حفظ یا اعاده صلح و امنیت بین‌المللی یا برای حفاظت از منافع امنیتی اساسی آن ضروری است.^۵

بنابراین، دیوان اظهار داشت که مطابق با بند ۲ ماده ۲۱ معاهده، دیوان وظیفه دارد که (ماده ۲۰ بند ۱ (د)) را تفسیر و اعمال کند.^۶ دیوان برای تفسیر بند ۱ (د) ماده ۲۰ تصریح داشت که:

«سؤال این است که آیا طرف‌های معاهده ۱۹۵۵، در زمانی که مقرر کرده‌اند که معاهده نباید «مانع اعمال اقدامات....»

1. Charter of the United Nation, 26 June, 1945, Entry into Force: 24 October 1945, Article 92.

2. Oil Platforms case (Iran v. United States of America) (Merits) International Court of Justice, I.C.J. Reports 2003, para. 18 (b).

3. Ibid, paras. 25-26.

4. Ibid, para. 32.

5. Ibid.

6. Ibid, para. 33.

لازم برای حفظ منافع اساسی امنیتی» هر یک از طرفین گردد، قصد داشته‌اند که چنانچه الزامی، حتی در جایی که آن اقدامات متضمن استفاده از نیروی نظامی است، معاهده را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ و در این صورت، آیا طرفین در نظر داشته‌اند یا فرض کرده‌اند که چنانچه استفاده‌ای باید با شرایط مقرر در حقوق بین‌الملل مطابقت داشته باشد.^۱ دیوان پس از تفسیر بند ۱ (د) ماده ۲۰ در سیاق معاهده، اظهار داشت که:

«بر اساس قواعد کلی تفسیر معاهدات، همان طور که در کنوانسیون وین درباره حقوق معاهدات ۱۹۶۹ منعکس شده است، تفسیر باید "هر قاعده ذی‌ربط حقوق بین‌الملل قابل اجرا در روابط میان طرفین" را در نظر بگیرد (ماده ۳۱، بند ۳ جزء ج). دیوان نمی‌تواند بپذیرد که بند ۱ (د) ماده ۲۰ معاهده ۱۹۵۵ به‌طور کامل مستقل از قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل در مورد استفاده از زور عمل می‌کند تا بتواند با موفقیت حتی در چارچوب محدود ادعای نقض معاهده در رابطه با استفاده غیرقانونی از زور، مورد استناد قرار گیرد. بنابراین، اعمال قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل مربوط به این موضوع، بخشی جدایی‌ناپذیر از وظیفه تفسیری است که توسط بند ۲ ماده ۲۱ معاهده ۱۹۵۵ به دیوان محول شده است.^۲

«بنابراین دیوان متقاعد شده است که صلاحیتش طبق بند ۲ ماده ۲۱ معاهده ۱۹۵۵ برای تصمیم‌گیری در خصوص هر گونه موضوع تفسیر یا اجرا (از جمله) بند ۱ (د) ماده ۲۰ آن معاهده، در جایی که مقتضی است تا احراز این موضوع گسترش می‌یابد که آیا اقدامی که ادعا می‌شود طبق آن بند موجه است، با استناد به حقوق بین‌الملل قابل اعمال بر این موضوع، یعنی مقررات منشور سازمان ملل متحد و حقوق بین‌الملل عرفی، توسل به زور قانونی است یا غیر قانونی.^۳» دیوان پس از بررسی قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل از جمله قواعد حقوق بین‌الملل عرفی مربوط به توسل به زور و دفاع مشروع نتیجه گرفت که:

«اقدامات صورت گرفته توسط نیروهای ایالات متحده علیه تأسیسات نفتی ایران در ۱۹ اکتبر ۱۹۸۷ و ۱۸ آوریل ۱۹۸۸ نمی‌تواند بر اساس بند ۱ (د) ماده ۲۰ معاهده ۱۹۵۵ به‌عنوان اقداماتی که برای حفظ منافع امنیتی اساسی ایالات متحده لازم بوده؛ توجیه گردد، زیرا آن اقدامات به‌منزله توسل به نیروی نظامی بود که طبق حقوق بین‌الملل در این مورد، به‌عنوان اقدامات دفاع مشروع تلقی نمی‌گردد. بنابراین، طبق تفسیر صحیح آن مقرر از معاهده، در چارچوب طبقه‌بندی اقدامات در نظر گرفته‌شده، قرار نمی‌گیرد.^۴»

در نتیجه، می‌توان گفت که دیوان برای بررسی این امر که آیا اقدامات ایالات متحده در توسل به زور علیه سکوها نفتی ایران می‌تواند بر اساس بند ۱ (د) ماده ۲۰ توجیه گردد، ماده ۲۰ بند ۱ (د) را بر مبنای جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین تفسیر کرده و این تفسیر را با توجه به قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل (قواعد حقوق بین‌الملل حاکم بر توسل به زور) یعنی منشور سازمان ملل متحد و قواعد حقوق بین‌الملل عرفی انجام داده است.

شایان ذکر است که دیدگاه‌های متفاوتی در نظرات جداگانه قضات در مورد توسل دیوان به جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ برای تفسیر معاهده مودت بیان شد. محدودترین دیدگاه در مورد جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ توسط قاضی بورگنتال اتخاذ شد. از نظر وی، صلاحیت دیوان فقط به مواردی محدود می‌شود که طرفین توافق کرده‌بودند که به آن واگذار کنند (یعنی تفسیر و اجرای معاهده مودت)، و معتقد بود که این امر همچنین گستره‌ای را که دیوان می‌تواند در تفسیر معاهده پیش‌روی خود به سایر منابع حقوقی مراجعه کند، محدود می‌کند. یعنی اصول حقوق بین‌الملل عرفی و هر معاهده دیگری که

^۱. Ibid, para. 40.

^۲. Ibid, para. 41.

^۳. Ibid, para. 42.

^۴. Ibid, para. 78.

طرفین اختلاف نزد دادگاه منعقد کرده باشند، طبق جزء ج بند ۳ ماده ۳۱، مشمول صلاحیت دیوان نمی‌شوند. به نظر وی، این محدودیت، استناد به سایر قواعد حقوق بین‌الملل، اعم از عرفی یا معاهده‌ای، و حتی اگر در منشور سازمان ملل وجود داشته‌باشد را منتفی می‌کند.^۱

در این زمینه، کمیسیون حقوق بین‌الملل در گزارش نهایی خود در مورد چندپارگی حقوق بین‌الملل اظهار داشت که این امر در عمل، معنای جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ را باطل می‌کند و در تضاد با رویه قضائی و داوری بین‌المللی گسترده‌است. علاوه بر این، به‌طور خودسرانه نشان می‌دهد که معنای یک معاهده برای طرفین آن مستقل از محیط هنجاری است که در آن طرفین برای انعقاد آن توافق کرده‌اند.^۲

از سوی دیگر، قاضی کویجمانس به‌درستی اظهار داشت که صلاحیت دیوان محدود به تفسیر و اجرای معاهده ۱۹۵۵ است. بنابراین نمی‌تواند تعیین کند که آیا اعمال خاصی مغایر با مفاد منشور و قواعد عرفی حقوق در مورد دفاع مشروع است یا خیر. اما نه خود بند ۱ (د) ماده ۲۰ معاهده و نه هیچ مقرر دیگری از معاهده دارای عناصری نیست که دیوان را قادر می‌سازد تا آزمودن قانونی بودن را با توجه به این موضوع که آیا اقدامات صورت گرفته برای حمایت از منافع اساسی امنیتی واقعاً ضروری است، اعمال کند. دیوان برای تعیین اینکه آیا یک اقدام خاص شامل استفاده از زور طبق آن معاهده «ضروری» است یا خیر، دیوان «چاره‌ای نداشت جز اینکه برای این منظور به مجموعه حقوق بین‌الملل عمومی تکیه کند».^۳

۲.۲. رویه دیوان دادگستری اتحادیه اروپا

قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات در رویه دیوان دادگستری اتحادیه اروپا نیز مورد استناد قرار گرفته است. دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در در قضیه بریتا،^۴ برای تفسیر موافقت‌نامه شراکت میان کمیسیون اروپایی و اسرائیل، به حقوق بین‌الملل عرفی مراجعه کرد. در این زمینه دیوان اظهار داشت:

«بر اساس ماده ۳۱ کنوانسیون وین، هر معاهده باید با حسن نیت و بر اساس معنای متداولی که به اصطلاحات معاهده در سیاق آنها داده می‌شود، و در پرتو موضوع و هدف معاهده تفسیر گردد. در این رابطه، هر قاعده‌دی‌ربط حقوق بین‌الملل قابل اجرا در روابط میان طرفین، باید همراه با سیاق در نظر گرفته شود».^۵

«از جمله قواعد مرتبطی که می‌توان در زمینه روابط بین طرفین موافقت‌نامه کمیسیون اروپایی و اسرائیل به آن استناد کرد، اصل حقوق بین‌الملل عمومی در مورد نسبی بودن آثار معاهدات است که بر اساس آن، معاهدات، هیچ تعهد یا حقوقی را برای دولت‌های ثالث تحمیل نمی‌کنند».^۶ این اصل حقوق بین‌الملل عمومی در ماده ۳۴ کنوانسیون وین بیان ویژه‌ای پیدا می‌کند که به‌موجب آن یک معاهده بدون رضایت دولت ثالث، برای آن تعهد یا حقوقی ایجاد نمی‌کند.^۷

^۱ Ibid, (separate opinion of Judge Buergenthal), paras. 22-23.

^۲ ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, report of the Study Group of the ILC Finalized by Martti Koskenniemi, A/CN.4/L.682, 13 April 2006, para. 455.

^۳ Oil Platforms case (Iran v. United States of America) (Merits) International Court of Justice, I.C.J. Reports 2003, (separate opinion of Judge Kooijmans), para. 48.

^۴ Brita

^۵ Brita ECJ (CJ), C-386/08, ECLI:EUC:2010:91, [2010] ECR I-1289, para. 43.

^۶ *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*.

^۷ Ibid, para. 44.

بنابراین، ماده ۸۳ موافقت‌نامه شراکت اتحادیه اروپا و اسرائیل که قلمرو سرزمینی آن موافقت‌نامه را تعریف می‌کند، باید به‌گونه‌ای تفسیر شود که با اصل «نسبی بودن آثار معاهدات» مطابقت داشته‌باشد.^۱

«در این رابطه، این موضوع مشترک است که جوامع اروپایی دو موافقت‌نامه شراکت اتحادیه اروپا و مدیترانه را ابتدا با دولت اسرائیل و سپس با سازمان آزادی‌بخش فلسطین به نفع تشکیلات خودگردان فلسطین در کرانه باختری و نوار غزه منعقد کردند.^۲ هر یک از دو موافقت‌نامه شراکت، قلمرو سرزمینی خاص خود را دارد. موافقت‌نامه اتحادیه اروپا و اسرائیل طبق ماده ۸۳ آن، در مورد «سرزمین دولت اسرائیل» اعمال می‌شود. موافقت‌نامه اتحادیه اروپا و سازمان آزادی‌بخش فلسطین طبق ماده ۷۳ آن، در مورد «سرزمین‌های کرانه باختری و نوار غزه» اعمال می‌شود.^۳ در نتیجه، ماده ۸۳ موافقت‌نامه شراکت اتحادیه اروپا و اسرائیل باید به این معنا تفسیر شود که محصولات منشأ کرانه باختری در قلمرو سرزمینی آن توافق قرار نمی‌گیرند و بنابراین واجد شرایط رفتار ترجیحی طبق آن توافق نیستند.^۴

در همین راستا، شعبه عمومی دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در پرونده پولیساریو،^۵ برای تعیین قلمرو موافقت‌نامه شراکت بین اتحادیه اروپا و مراکش، بر اساس جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین، به اصل عرفی تعیین سرنوشت اشاره کرد. در این زمینه دیوان تصریح داشت:

«لازم به ذکر است که برای اینکه بتوان از عدم وجود شرطی که صحرای غربی را از قلمرو سرزمینی موافقت‌نامه شراکت مستثنی کرد، نتیجه‌گیری حقوقی درستی حاصل شود؛ در تفسیر آن موافقت‌نامه، دیوان عمومی نه‌تنها موظف به رعایت قواعد حسن نیت مندرج در بند ۱ ماده ۳۱ کنوانسیون وین، بلکه همچنین مقررات مندرج در جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ آن کنوانسیون بود که بر اساس آن تفسیر یک معاهده باید با در نظر گرفتن قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل قابل‌اجرا در روابط میان طرفین صورت گیرد.»^۶

«در این رابطه، اول اینکه باید توجه داشت که اصل عرفی تعیین سرنوشت که به‌ویژه در ماده ۱ منشور ملل متحد به آن اشاره شده‌است، همان طور که دیوان بین‌المللی دادگستری در پاراگراف‌های ۵۴ تا ۵۶ نظر مشورتی خود در مورد صحرای غربی بیان کرده است، یک اصل حقوق بین‌الملل قابل‌اجرا برای همه سرزمین‌های غیر خودگردان و برای همه مردمی که هنوز به استقلال نرسیده‌اند. به این ترتیب، این اصل بخشی از قواعد حقوق بین‌الملل قابل‌اجرا در روابط میان اتحادیه اروپا و پادشاهی مراکش است که دیوان عمومی موظف به رعایت آن بود.»^۷

«در مرحله بعد، لازم به ذکر است که قاعده عرفی تدوین شده در ماده ۲۹ کنوانسیون وین مقرر می‌دارد که به‌جز در مواردی که از معاهده یا از قرائن موجود قصد دیگر استنباط شود، معاهده، هر یک از طرف‌ها را در قبال کل سرزمینش ملتزم می‌کند. بنابراین، قاعده عرفی که در ماده ۲۹ کنوانسیون وین تدوین شده‌است، پیش از این، از تلقی صحرای غربی در قلمرو سرزمینی موافقت‌نامه شراکت جلوگیری می‌کرد.»^۸

در نهایت دیوان پس از اشاره به اصل نسبی بودن آثار معاهدات، نتیجه گرفت که:

«در چنین شرایطی، این عقیده که قلمرو صحرای غربی در گستره موافقت‌نامه شراکت قرار می‌گیرد که در روابط میان

^۱. Ibid, para. 45.

^۲. Ibid, para. 46.

^۳. Ibid, para. 47.

^۴. Ibid, para. 53.

^۵. Polisario

^۶. Council v Front Polisario, ECJ (Grand Chamber), C-104/16 P, ECLI:EU:C:2016:973, para. 86.

^۷. Ibid, paras. 88-89.

^۸. Ibid, paras. 94, 97

اتحادیه اروپا و پادشاهی مراکش قابل اجرا است، مغایر با اصل حقوق بین الملل در مورد نسبی بودن آثار معاهدات است.^۱ همان طور که مشاهده شد، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا برای تفسیر معاهدات، به قواعد حقوق بین الملل عرفی قابل اجرا در روابط میان طرفین معاهده طبق جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین مراجعه کرد. استناد دیوان به قواعد حقوق بین الملل عرفی برای تفسیر معاهدات می تواند انسجام بین قواعد حقوق بین الملل را ارتقا دهد.

۲.۳. رویه دیوان اروپایی حقوق بشر

استناد به قواعد حقوق بین الملل عرفی به عنوان ابزار تفسیر معاهدات در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر نیز دیده می شود. به عنوان مثال، دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده الادسانی به حقوق بین الملل عرفی برای تفسیر مفاد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر مراجعه کرد. در این قضیه، خواهان ادعا کرد که دادگاه های انگلیسی با اعطای مصونیت از شکایت به کشور کویت، نتوانستند از حق او برای عدم شکنجه اطمینان حاصل کنند و وی را بر خلاف مواد ۳، ۶ (۱) و ۱۳ کنوانسیون از دسترسی به دادگاه محروم کردند.^۲ دیوان در این زمینه تصریح داشت:

«دیوان مجدداً تأکید می کند که کنوانسیون (کنوانسیون اروپایی حقوق بشر) باید در پرتو قواعد مندرج در کنوانسیون وین درباره حقوق معاهدات ۲۳ مه ۱۹۶۹ تفسیر شود و جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ آن معاهده بیان می کند که "هر قاعده ذی ربط حقوق بین الملل قابل اجرا در روابط میان طرفین باید در نظر گرفته شود". کنوانسیون از جمله ماده ۶ را نمی توان در خلأ تفسیر کرد. دیوان باید به ماهیت ویژه کنوانسیون به عنوان یک معاهده حقوق بشر توجه داشته باشد، و همچنین باید قواعد ذی ربط حقوق بین الملل را در نظر بگیرد. کنوانسیون تا آنجا که ممکن است باید مطابق با سایر قواعد حقوق بین الملل که بخشی از آن است، از جمله قواعد مربوط به اعطای مصونیت دولت ها تفسیر شود.»^۳

«از این رو، اقدامات اتخاذ شده توسط یک طرف عالی متعاقد که منعکس کننده قواعد عمومی شناخته شده حقوق بین الملل عمومی در مورد مصونیت دولت است، در اصل نمی تواند به عنوان تحمیل محدودیت نامتناسب بر حق دسترسی به دادگاه در نظر گرفته شود که در بند ۱ ماده ۶ گنجانده شده است. همان طور که حق دسترسی به دادگاه جزء ذاتی تضمین دادرسی عادلانه در آن ماده است، بنابراین برخی از محدودیت های دسترسی نیز باید ذاتی تلقی شوند، نمونه آن محدودیت هایی است که عموماً توسط جامعه ملل به عنوان بخشی از دکترین مصونیت دولت ها پذیرفته شده است.»^۴ بنابراین، دیوان با توجه به مصونیت دولت ها به عنوان قاعده حقوق بین الملل عرفی با ۹ رأی موافق در مقابل هشت رأی نتیجه گرفت که هیچ نقضی از بند ۱ ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر صورت نگرفته است.^۵

علاوه بر این، دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده های دیگر نیز برای تفسیر کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به قواعد حقوق بین الملل عرفی اشاره کرد. در یک پرونده بعدی، دیوان به کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد در مورد مصونیت دولت ها اشاره کرد که هنوز لازم الاجرا نشده بود و بنابراین برای دولت مورد بحث الزام آور نبود، اما بر اساس حقوق بین الملل عرفی اعمال می شود، حتی اگر دولت مورد نظر آن کنوانسیون را تصویب نکرده باشد، مشروط بر اینکه با آن مخالفت نکرده باشد. و در این مقام، آن را در تفسیر حق دسترسی به دادگاه در نظر می گیرد.^۶

¹. Ibid, para. 107.

². ECtHR Al-Adsani v United Kingdom (GC) AppNo35763/97, ECHR2001-XI, para. 3.

³. Ibid, para. 55.

⁴. Ibid, para. 56.

⁵. Ibid, para. 67.

⁶. ECtHR, Sabeh El Leil v France (GC) App No 34869/05, 29 June 2011, para 48, 67.

دیوان اروپایی حقوق بشر برای تفسیر کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به قواعد حقوق بین‌الملل عرفی قابل اجرا در روابط میان طرفین متوسل شد. بدین ترتیب، دیوان از تفسیر کنوانسیون اروپایی حقوق بشر به‌عنوان یک رژیم مستقل خودداری کرد و یکپارچگی سیستمیک بین هنجارهای نظام حقوقی بین‌المللی را در نظر گرفت.

۲.۴. رویه دیوان بین‌المللی کیفری رواندا

دیوان‌های بین‌المللی کیفری نیز به قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات مراجعه کرده‌اند. در این خصوص، شعب مختلف دیوان بین‌المللی کیفری رواندا به‌خاطر تفاوت در نسخه‌های انگلیسی و فرانسوی اساسنامه دیوان مزبور در مواردی با یکدیگر اختلاف‌نظرهایی داشتند. به‌عنوان مثال، در نسخه فرانسوی اساسنامه، اصطلاح «ترور»^۱ به‌عنوان جنایتی علیه بشریت توصیف شده، درحالی‌که در ترجمه انگلیسی اصطلاح «قتل»^۲ استفاده شده‌است.^۳ در این زمینه، دیوان اشاره کرد که در اصطلاح «ترور»، شکل خاصی از قتل که قصد قبلی و عمد را لازم می‌داند مد نظر بوده و از اصطلاح «قتل» که می‌تواند کشتارهای عمدی و غیرعمدی را در برگیرد، دقیق‌تر است.^۴ از سوی دیگر، شعبه در پرونده آکایسو^۵ عقیده داشت که حتماً اشتباهی در ترجمه صورت گرفته است و بیان کرد که طبق حقوق بین‌الملل عرفی عمل «قتل» نه «ترور» می‌تواند منجر به تحقق جنایت علیه بشریت شود.^۶

علاوه بر این، دیوان بین‌المللی کیفری رواندا در پرونده کاییشما و روزیندانا^۷ برای اولین بار ماهیت عرفی شرط «گسترده و سیستماتیک» بودن جنایت علیه بشریت را مورد بررسی قرار داد. دیوان اظهار داشت که بر اساس حقوق بین‌الملل عرفی این گونه جنایات باید متعاقب یک فعالیت یا سیاست دولتی ارتکاب یافته باشند.^۸ بدین ترتیب، از نظر شعبه، بر اساس حقوق بین‌الملل عرفی، شرط حمله گسترده یا سیستماتیک عنصری از جنایت علیه بشریت تلقی می‌گردد.^۹

نتیجه‌گیری

همان‌طور که ملاحظه شد، در حوزه مناسبات میان حقوق بین‌الملل عرفی و معاهدات، حقوق بین‌الملل عرفی می‌تواند بر فرایند تفسیر معاهدات تأثیر بگذارد. در این خصوص، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین بیان می‌دارد که در فرایند تفسیر معاهده، همراه با سیاق، قواعد ذی‌ربط حقوق بین‌الملل قابل اجرا در روابط میان طرفین باید در نظر گرفته شوند. بنابراین، بدون شک، عبارت قواعد حقوق بین‌الملل، قواعد حقوق بین‌الملل عرفی را دربرمی‌گیرد. بدین ترتیب، مبنای اعمال قواعد حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان ابزار تفسیر معاهدات، جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین (که

^۱ Assassinat.

^۲ Murder.

^۳ حبیبی، همایون و صالحه رضائی، «حقوق بین‌الملل عرفی: منبع قواعد ماهوی در چهارچوب دیوان کیفری بین‌المللی»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، دوره ۱۰، شماره ۱۹، ۱۴۰۱، ص ۲۱.

^۴ ICTR, "The Prosecutor v. Laurent Semanza", Trial Chamber, Judgment, Case No. (ICTR-97-20T), 15 May 2003, para. 336.

^۵ Akayesu

^۶ ICTR, "The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu", Trial Chamber, Judgement, Case No. (ICTR-96-4-T), 2 September 1998, para. 588.

^۷ Clement Kayshema and Obed Ruzindana.

^۸ ICTR, "The Prosecutor v. Clement Kayshema and Obed Ruzindana", Trial Chamber, Judgement, Case No. (ICTR-95-1-T), para. 125.

^۹ ICTR, "The Prosecutor v. Laurent Semanza", op. cit., para. 328.

منعکس کننده حقوق بین الملل عرفی نیز تلقی می گردد) است.

طبق جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین، برای در نظر گرفتن قواعد حقوق بین الملل عرفی در فرایند تفسیر معاهده، قواعد عرفی هم باید با معاهده موضوع تفسیر ذی ربط باشد و هم باید در روابط میان طرف های معاهده موضوع تفسیر قابل اجرا باشد. بنابراین، می توان گفت که قواعد عرفی می تواند شامل عرف عمومی، منطقه ای یا محلی شود.

شایان ذکر است که طبق قاعده کلی تفسیر پیش بینی شده در ماده ۳۱ کنوانسیون وین، متن معاهده نقطه آغاز فرایند تفسیر است. در حالی که قواعد ذی ربط حقوق بین الملل باید همراه با سیاق در نظر گرفته شود. از این رو، قواعد حقوق بین الملل عرفی نقش کمک کننده یا ثانویه ای در تفسیر معاهدات دارند. به عبارت دیگر، معاهده ای که تفسیر می شود، نقش اصلی در فرایند تفسیر را حفظ می کند. از سوی دیگر، به نظر می رسد که در فرایند تفسیر معاهده، مفسر باید قاعده عرفی قابل اجرا در روابط میان طرفین را در نظر بگیرد. این بدان معناست یک مرجع تفسیر حق اعمال اختیار ندارد، بلکه باید قاعده عرفی را در نظر بگیرد.

استفاده از قواعد حقوق بین الملل عرفی در فرایند تفسیر معاهدات از اهمیت خاصی برخوردار است؛ چرا که می تواند معنای مبهم اصطلاحات معاهده را روشن کند یا دامنه مقررات معاهده را مشخص کند. علاوه بر این، در نظر گرفتن قواعد حقوق بین الملل عرفی قابل اجرا در روابط میان طرفین در فرایند تفسیر معاهده می تواند چند پارگی در حقوق بین الملل را کاهش دهد و یکپارچگی سیستمیک و انسجام در نظام حقوقی بین المللی را ارتقا دهد.

رویه قضائی بین المللی نقش مهمی در تبیین جایگاه قواعد حقوق بین الملل عرفی در تفسیر معاهدات ایفا کرده است. مراجعه به قواعد حقوق بین الملل عرفی بر مبنای جزء ج بند ۳ ماده ۳۱ کنوانسیون وین، در رویه دیوان بین المللی دادگستری، دیوان اروپایی حقوق بشر و دیوان دادگستری اتحادیه اروپا مورد پذیرش قرار گرفته است. مراجع قضائی بین المللی به ویژه هنگامی که اصطلاحات به کار رفته در معاهده مبهم باشد یا در حقوق بین الملل عرفی معنا شناخته شده ای داشته باشد یا برای در نظر گرفتن اصل یکپارچگی سیستمیک، به قواعد حقوق بین الملل عرفی قابل اجرا در روابط میان طرفین مراجعه کرده اند.

منابع

کتاب

۱. ضیائی بیگدلی، محمدرضا، *حقوق معاهدات بین المللی*، تهران: گنج دانش، چاپ نهم، ۱۴۰۰.
۲. فلسفی، هدایت الله، *حقوق بین الملل معاهدات*، تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۵.
۳. فلسفی، هدایت الله، *سیر عقل در منظومه حقوق بین الملل*، تهران: فرهنگ نشر نو، چاپ دوم، ۱۳۹۹.

مقاله

۴. حبیبی، همایون و صالحه رضائی، «حقوق بین الملل عرفی: منبع قواعد ماهوی در چهارچوب دیوان کیفری بین المللی»، *مجله پژوهش های حقوق جزا و جرم شناسی*، دوره ۱۰، شماره ۱۹، ۱۴۰۱، صص ۳۶-۷.
۵. زر نشان، شهرام، «مناسبات میان معاهدات و عرف در حقوق بین الملل با تکیه بر نقش معاهدات در فرایند شکل گیری قواعد عرفی»، در: زمانی، سید قاسم (به کوشش)، *جامعه بین المللی و حقوق بین الملل در قرن ۲۱: مجموعه مقالات / هدایی به استاد دکتر محمدرضا ضیائی بیگدلی*، تهران: شهر دانش، ۱۳۹۵، صص ۱۴۲-۱۶۰.

۶. سالاری، اسماء و ساسان صیفری، «نقش قواعد حقوق بین‌الملل در تفسیر موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی»، *دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی*، دوره ۲۹، شماره ۲۲، ۱۴۰۱، صص ۳۱۹-۲۸۹.
۷. عابدینی، عبدالله و مسعود علیزاده، «رویکرد ایران در شکل‌گیری قواعد بین‌المللی عرفی در پرتو اقدامات کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد»، *دوفصلنامه ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد*، دوره ۴، شماره ۱، ۱۴۰۱، صص ۱۳۵-۱۰۱.
۸. نژندی منش، هیبت‌الله و هاجر راعی دهقی، «رابطه میان عرف مؤخر و معاهده، در چارچوب ماده ۱۰ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، دوره ۱۹، شماره ۵۸، ۱۳۹۷، صص ۱۶۳-۱۳۷.
۹. نوری، مهرداد، سید باقر میرعباسی و عبدالنعیم شهریاری، «نقش معاهدات در توسعه حقوق عرفی»، *ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، دوره ۵، شماره ۴، ۱۴۰۱، صص ۴۲۲-۴۴۳.

References

Books

1. Falsafi, Hedayatollah, *Circuit of Wisdom in International Law System*, Tehran: New Publishing Culture, Second Edition, 2020. (in Persian)
2. Falsafi, Hedayatollah, *International Law of Treaties*, Tehran: New Publishing Culture, 2016. (in Persian)
3. Gardiner R. k. *Treaty Interpretation*, United States: Oxford University Press, Second Edition, 2015.
4. Jennings, S. R. and Sir Arthur Watts. *Oppenheim's International Law*, London and New York: Longman, Ninth Edition, 1996.
5. Orakhelashvili, A. *The Interpretation of Acts and Rules in Public International Law*, United States: Oxford University Press, First Edition, 2008.
6. Villager, M. E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, First Edition, 2009.
7. Zia'ei Bigdeli, Mohammad Reza, *Law of International Treaties*, Tehran: Ganj-e-Danesh, Ninth Edition, 2021. (in Persian)

Articles

8. Abedini, Abdollah and Masoud Alizadeh, "Iran's Approach in the Formation of Customary International Rules in the Light of the Actions of the United Nations International Law Commission", *Bi-Quarterly Journal of Iranian Review for UN Studies*, Volume 4, Issue 1, 2023, PP 101-135. (in Persian)
9. Bhat, S. S. "A Study of the Issue of 'Relevant Rules' of International Law for the Purposes of Interpretation of Treaties under Article 31(3) (c) of the Vienna Convention on the Law of Treaties", *International Community Law Review*, Volume 21, Issue 2, 2019, PP 190-219.
10. Dirk, P. "Lex Specialis Derogate Legi Generali/Genralia Specialibus Non Derogant", In: Klingler, Joseph, Yuri Parkhomenko and Constantionos Salonidis (eds.), *Between the Lines of the Vienna Convention?* United Kingdom: Wolters Kluwer, First Edition, 2019, PP 161-196.
11. Habibi, Homayoun and Saleheh Ramezani, "Customary International Law: A Source of Substantive Rules in the Framework of the International Criminal Court," *Journal of Criminal Law and Criminology Research*, Volume 10, Issue 19, 2022, PP 36-7. (in Persian)
12. Jia, B. B. "The Relations between Treaties and Custom", *Chinese Journal of International Law*, Volume 9, Issue 1, 2010, PP 81-109.
13. Linderfalk, U. "Who Are 'The Parties'? Article 31, Paragraph 3 (C) OF The 1969 Vienna Convention and the 'Principle of Systemic Integration, Revisited", *Netherlands International Law Review*, Volume 55, Issue 3, 2008, PP 343-364.

14. McLachlan, C. "The Principle of Systemic Integration and Article 31(3) (c) of the Vienna Convention", *International and Comparative Law Quarterly*, Volume 54, 2005, PP 279-320.
15. Najandi Manesh, Heybatollah and Hajar Ra'ei Dehghhi, "The Relationship between Subsequently Custom and Treaty within the Framework of Article 10 of the Statute of the International Criminal Court", *The Quarterly Journal of Public Law Research*, Volume 19, Issue 58, 2018, PP 137-163. (in Persian)
16. Nouri, Mehrdad, Sayyed Bagher Mir Abbasi and Abdolna'eim Shahriari, "The Role of Treaties in the Development of Customary Law", *Journal of Iranian Political Sociology*, Volume 5, Issue 4, 2022, PP 422-443. (in Persian)
17. Pellet, A. "Canons of Interpretation under the Vienna Convention", In: *Between the Lines of the Vienna Convention?* Klingler, Joseph, Yuri Parkhomenko and Constantinos Salonidis (eds.), United Kingdom: Wolters Kluwer, First Edition, 2019, PP 1-12.
18. Salari, Asma and Sasan Seyrafi, "The Role of International Law Rules in Interpretation of the WTO Agreements", *Journal of Encyclopedia of Economic Law*, Vol. 22, Issue 29, 2022, PP 289-319. (in Persian)
19. Samson, M. "High Hopes, Scant Resources: A Word of Skepticism about the Anti-Fragmentation Function of Article 31 (3) (C) of the Vienna Convention on the Law of Treaties", *Leiden Journal of International Law*, Volume 24, Issue 3, 2011, PP 701-714.
20. Sands, P. "Treaty, Custom and the Cross-fertilization of International Law", *Yale Human Rights & Development Law Journal*, Volume 1, 1998, PP 85-105.
21. Virzo, R. "The General Rule of Interpretation in the International Jurisprudence Relating to the United Nations Convention on the Law of the Sea", In: Del Vecchio, Angela and Roberto Virzo, (eds.), *Interpretations of the United Nations Convention on the Law of the Sea by International Courts and Tribunals*, Switzerland: Springer, 2019, PP 15-40.
22. Zar-Neshan, Shahram, "Relationships between Treaties and Custom in International Law based on the Role of Treaties in the Process of Formation of Customary Law" In: Zamani, Sayyed Ghasem (ed.), *International Community and International Law in the 21st Century: Collected Essays in Honor of Professor Mohammad Reza Zia'ei Bigdeli*, Tehran: The SD Institute of Law Research & Study, 2016, PP 131-141. (in Persian)

Documents

23. Charter of the United Nation, 26 June, 1945, Entry into Force: 24 October 1945.
24. ILC, First Report on Formation and Evidence of Customary International Law, by Sir Michael Wood, Special Rapporteur, A/CN.4/663, 17 May 2013.
25. ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, Report of the Study Group of The ILC Finalized by Martti Koskenniemi, A/CN.4/L.682, 13 April 2006.
26. ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, Report of the Study Group of the ILC, A/Cn.4/L.702, 18 July 2006.
27. ILC, Second Report on Identification of Customary International Law, by Sir Michael Wood, Special Rapporteur, A/CN.4/672, 22 May 2014.
28. ILC, Third Report on Identification of Customary International Law, by Sir Michael Wood, Special Rapporteur, A/CN.4/682, 27 March 2015.
29. Report of the ILC, Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, A/61/10, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006.
30. Report of the ILC, No. 10 (A/60/10), 5 August 2005.

31. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, Adopted 23 May 1969, Entered Into Force 27 January 1980.

Cases

32. Amoco International Finance Corporation v. The Government of the Islamic Republic of Iran, National Iranian Oil Company, National Petrochemical Company and Kharg Chemical Company Limited, Iran-United States Claims Tribunal Case No 56, Partial Awards (Award No. 310-56-3) 14 July 1987.
33. Brita ECJ (CJ), C-386/08, ECLI: EUC:2010:91, [2010] ECR I-1289.
34. Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters, (Djibouti/France), Judgment, I.C.J. Reports 2008.
35. Council v Front Polisario, ECJ (Grand Chamber), C-104/16 P, ECLI: EU:C:2016:973.
36. ECtHR Al-Adsani v. United Kingdom (GC) AppNo35763/97, ECHR2001-XI.
37. ECtHR, Sabeh El Leil v France (GC) App No 34869/05, 29 June 2011.
38. ICTR, "The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu", Trial Chamber, Judgment, Case No. (ICTR-96-4-T), 2 September 1998.
39. ICTR, "The Prosecutor v. Clement Kayshema and Obed Ruzindana", Trial Chamber, Judgment, Case No. (ICTR-95-1-T).
40. ICTR, "The Prosecutor v. Laurent Semanza", Trial Chamber, Judgment, Case No. (ICTR-97-20T), 15 May 2003.
41. Oil Platforms Case (Iran v. United States of America) (Merits) International Court of Justice, I.C.J. Reports 2003, para. 18 (b).
42. Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad), Judgment, I.C.J. Reports 1994.
43. United States – Definitive Anti-Dumping and Countervailing Duties on Certain Products from China, Appellate Body Report, 11 March 2011 (WT/DS379/AB/R).